

Operight infotillfälle

Föreläsningsunderlag

Del 1: Upphovsrättens ABC

Vad är upphovsrätt?

- Upphovsrätten skyddar skapande arbete och investeringar.
- Upphovsrättslagens syfte är att skapa en balans mellan upphovsmannens rättigheter och samhällets intressen.

Vem får upphovsrätt?

- Upphovsmannen, det vill säga den som skapat verket, får upphovsrätt till sitt verk utan särskilda åtgärder.
- Upphovsmannen är alltid en fysisk person.
- Ingen annan får automatiskt någon rätt att utnyttja verket.

Material som skapats av lärare

- I många arbetsuppgifter påverkas rättigheterna av regeln om s.k. normal användning (fi. normaalikäytösääntö).
- Det har ansetts att en lärares huvudsakliga uppgift inte är att skapa undervisningsmaterial utan själva undervisningen i sig. Således har det ansetts att regeln om normal användning inte gäller för lärare.
- Rättigheterna till det material som en lärare skapat förblir hos läraren.
 - o Ingen rättspraxis!
 - o Tolkningen bygger på vedertagen praxis inom undervisningsbranschen.
- En del av rättigheterna kan överlåtas genom avtal.

Material som skapats av elever

- Åldern påverkar inte upphovsrättens uppkomst.
- Användningen av verk som skapats av en elev förutsätter tillstånd av eleven eller vårdnadshavaren.
- En elev kan alltid förbjuda användningen av sitt verk trots vedertagen praxis i skolan.
- Skolan kan t.ex. be tillstånd av eleverna för en viss tid (t.ex. 3 år).

Vad skyddar upphovsrätten?

- Upphovsrätten skyddar resultatet av ett skapande arbete som uppnår *verkshöjd*:
 - o Originell och självständig.
 - o Behöver inte vara konstnärlig.
 - o "Skulle någon annan som utför samma arbete uppnå samma resultat?"
- Skyddet omfattar verkets *form*.
- Skyddet omfattar inte *idéer/kunskap* som ingår i verket.
- *Skyddstiden* gäller från skapandet av verket ända tills 70 år har gått från utgången av upphovsmannens dödsår.

Upphovsmannens rättigheter omfattar

- *Ekonomiska rättigheter*:
 - o Rätt att bestämma över utgivning/offentliggörande av verket.
 - o Rätt att framställa exemplar av verket.
 - o Rätt att göra verket tillgängligt för allmänheten (i oförändrat eller förändrat skick, t.ex. som en översättning).
- *Ideella rättigheter*:
 - o Rätt att bli nämnd när verket används.
 - o Rätt att inte ändra verket på ett sätt som kränker upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende.
 - o Rätt att inte göra verket tillgängligt på ett sätt som kränker upphovsmannen.
- Ekonomiska rättigheter kan överlåtas genom avtal, ideella rättigheter kan inte överlåtas.

Närstående rättigheter

- Förutom upphovsrätt finns det *närstående rättigheter*.
- Närstående rättigheter ger skydd åt:
 - o Fotografer vars fotografier inte uppnår verkshöjd.
 - o En inspelning av en utövande konstnärs framförande.
 - o Producenter av ljud- eller bildupptagningar.
 - o Kataloger och databaser.
 - o Radio- och televisionsföretag.
- Kortare skyddstid: 15-70 år från utgången av det år då arbetet utfördes.

Intrång

- Användning utan tillstånd kan leda till en skyldighet att betala vederlag.
 - o God tro påverkar inte bedömningen av vederlagets storlek.
- Upphovsrättsförseelse:
 - o uppsåt, grov oaktsamhet
 - o högst böter
- Upphovsrättsbrott:
 - o förutsätter förvärvssyfte, betydande olägenhet för rättsinnehavaren
 - o högst 2 år fängelse

Del 2: Hur får man använda ett verk?

Allmänna undantag till upphovsmannens ensamrätt

- Det är inte ändamålsenligt att skydda upphovsmannens rättigheter utan undantag.
- Undantagen förklaras bl.a. med utbildningsändamål.
- Utnyttjandet av undantagen förutsätter alltid:
 - o Att upphovsmannens *namn* och *källan* nämns.
 - o Att verket inte ändras mer än vad tillåten användning förutsätter.

Framställning för privat bruk

- Tillåtet att kopiera enstaka exemplar av verket.
- Förutsättningar:
 - o Verket skall ha *offentliggjorts*.
 - o Källan skall vara laglig.
 - o Endast privat bruk.
- Obs! Utgångspunkten är att undervisningen är offentlig.

Citat

- Verk i alla former får citeras.
- Förutsättningar:
 - o Verket skall ha *offentliggjorts*.
 - o Citatet skall vara i enlighet med god sed.
 - o Citatet skall stöda det egna verket.
 - o Citatet skall inte vara mer omfattande än vad ändamålet förutsätter.

Utvidgade rättigheter vid undervisning

- Utgivna verk får framföras i samband med undervisningen.
 - o Omfattar inte *skådespel* eller *filmer*.
- Tillåtet att framställa samlingsverk för undervisningen.
 - o Verk kombineras helt eller delvis.
 - o Oftast handlar det om en samling av olika texter.
 - o Verk som har avsetts för undervisning får inte användas.
- Alltid tillåtet att citera.
- Framföranden i undervisningen får sparas för undervisningsändamål för lärare eller elever.
 - o Dock inte för att undervisa andra elever.
- Avtalslicenser get fler rättigheter.
- Obs. Utvidgade rättigheter omfattar endast undervisning som inte sker i förvärvssyfte, d.v.s. undervisning där deltagarna inte betalar direkt till läraren.

Avtalslicenser för undervisning

Fotokopieringstillstånd

- Undervisnings- och kulturministeriet har skaffat tillståndet till skolor som verkar under undervisnings- och kulturministeriet.
- högst 20 sidor / publikation / elev / termin, men högst halva publikationen.
- högst 10 sidor noter / publikation / elev / termin, men högst halva publikationen.
- Omfattar också utskrifter från digitala material.
- *Arbets-, övnings- och svarsböcker* får inte kopieras.

Digitillstånd

- Kommunen eller skolan köper tillståndet av Kopiosto.
- Gör det möjligt att:
 - o omforma material till digital form
 - o framställa digitala kopior
 - o överföra material inom skolans slutna nätverk
 - o spara text och bilder och kopiera in dem i sitt eget arbete
 - källan skall vara laglig
 - verket skall vara allmänt tillgängligt utan registrering
 - inte tillåtet att bearbeta verket
- Rapportering är önskvärt.

Tillstånd att ta upp och framföra TV- och radioprogram

- Kommunen har skaffat tillståndet åt skolorna.
- Gör det möjligt att inom undervisningen framföra sådana program som har sänts på YLE TV1, MTV3, YLE Fem eller YLE Teema eller överförts via YLE Arenan eller YLE Arkivet.
 - o Omfattar inte reklam, fortlöpande utländska serier eller filmer som distribueras via biografer eller videoaffärer.
 - o Undervisningsprogram får alltid framföras, andra program endast 2 år.
 - o Rundradions program får spelas in för bestående bruk.
 - o YLE:s försäljningstjänst.

Material som får användas fritt

- Vissa material skyddas inte av upphovsrätt:
 - o Gamla material
 - o Lagar, författningar och liknande dokument samt flera andra offentliga dokument som utarbetats av myndigheter
 - o Material som inte uppnår verkshöjd

Del 3: Hur får digitala material användas?

Upphovsrätten är teknologineutral

- Upphovsrätten behandlar digitala och fysiska verk lika.
- Den digitala formen förminskar inte ett verks värde.
- Om skolan har ett *digitillstånd* får analoga material föras över till digital form.
- Rätten att framföra utgivna verk i undervisningen omfattar också digitala material.
 - o t.ex. internetsidor får projiceras till klassen.
- Omfattar endast framförandet av material i dess ursprungliga form.
 - o det är inte tillåtet att t.ex. kopiera in en bild från nätet till sitt eget material utan tillstånd.
- Rätten att framföra material omfattar inte filmverk, d.v.s. rörlig bild.
- *Länkning* är tillåtet så länge som länkarna görs i enlighet med god sed.
 - o Användaren måste inse övergången till ett skilt material.
- Fotokopieringstillståndet möjliggör utskrifter från digitala material inom vissa gränser.

Sociala medier

- Material i sociala medier kan anses vara utgivna och kan därmed framföras i samband med undervisningen.
- Olagligt material får ändå inte användas.
- Användningen av sociala medier måste beakta rätten till skydd för privatliv.

Licenser

- *Licens* = *nyttjanderätt*
 - o Upphovsrättsinnehavaren ger tillståndet.
 - o Villkoren kan bestämmas mycket fritt antingen inskränkande eller utvidgande.
- Även användarvillkoren för olika tjänster är licenser.
- En *öppen licens* ger tilläggsrättigheter.
 - o t.ex. Creative Commons
- En *sluten licens* begränsar rättigheter.
 - o t.ex. EULA (End User License Agreement)

Creative Commons

- Klart populäraste öppna licensen.
- Begränsningsvillkoren oftast:
 - o Namnge upphovsmannen
 - o Tillåtet eller förbjudet att ändra det ursprungliga verket
 - o Tillåtet eller förbjudet att utnyttja verket kommersiellt
 - o Om det är tillåtet att göra ändringar i verket kan det krävas att det nya verket delas vidare med samma villkor som ursprungsverket
- Material som licensierats med Creative Commons licens kan sökas t.ex. med CC-söktjänsten. <http://search.creativecommons.org>

Elektroniska material

Bildbanker

- Bilder som sparats i bildbanker får *framföras*.
 - o Bilden har getts ut och det är tillåtet att framföra utgivna verk i samband med undervisningen.
 - o Förutsatt att materialet inte är olagligt.
 - o Upphovsmannen och källan skall anges.
 - o Det är inte tillåtet att kopiera in en bild till sitt eget material utan tillstånd.
- Till exempel Flickr
 - o Användningen begränsas av användarvillkoren som innebär att bilder som inte licensierats med CC-licens endast får användas i privat bruk.
 - o CC-licensierade bilder får användas enligt licensvillkoren.

Videobanker

- Var försiktig.
- Ett videoklipp är i praktiken ett filmverk och framförandet förutsätter därmed alltid ett tillstånd.
- Det är tillåtet att *citera* en video genom att framföra korta klipp av den.
- En *CC-licensierad* video får framföras om den finns lagligt tillgänglig i tjänsten

Musik- och ljudbanker

- Utgiven musik får spelas i samband med undervisningen.
- Till exempel Spotify
 - o Enligt Spotifys användarvillkor får tjänsten användas för privat icke-kommersiellt syfte.
 - o 21 § i upphovsrättslagen bygger på kulturella och undervisningsändamål och kan tolkas så att dessa ändamål går före Sptifys användarvillkor.
 - o Upphovsrättslagen är ändå inte tvingande lagstiftning och undanröjer därmed inte användarvillkoren.
 - o Eftersom rättsläget är oklart är det omöjligt att ge slutliga råd om användningen.

Wikipedia

- Innehållet får användas i undervisning.
 - o Den gällande principen är att informationen är öppen för alla.
 - o Licensierad genom *Creative Commons* eller *GNU General Public* -licens.
 - o Upphovsman och källa skall anges.

Öppna digitala material

- YLE Oppiminen, Vetamix
 - o YLE:s webbsidor innehåller en hel del gratis undervisningsmaterial, TV-program och fortbildning både på finska och svenska.

Del 4: Dagens ämnen i ett nötskal

Sammandrag

- Om ett verk uppnår *verkshöjd* får det upphovsrättsskydd oberoende av upphovsmannens ålder.
- Utgångspunkten är att lärare har upphovsrätt till sina undervisningsmaterial.
- Alla former av verk får *citeras*.
- Ett utgivet verk får enligt huvudregeln *framföras* i samband med undervisningen, förutom om det handlar om en video.
- *Avtalslicenser* för undervisning:
 - o fotokopieringstillstånd
 - o digitillstånd
 - o tillstånd att framföra och spara TV- och radioprogram
- *Creative Commons* är den mest använda öppna licensen.
 - o CC-licensierade material kan sökas t.ex. genom Flickr, Google, YouTube, Wikimedia Commons och SoundCloud

Får jag använda?

- Hur vill jag använda arbetet? Är det nödvändigt att kopiera in det i undervisningsmaterialet?
- Uppnår det verkshöjd? Gäller skyddstiden fortfarande?
- Är verket lagligen tillgängligt?
- Är det en video?
- Omfattas verket av en licens som t.ex. CC?
- *Det går alltid att be om tillstånd!*

Exempel

- Jag hittar ett diagram på nätet som framställer upphovsrättens struktur.
 - o Får jag framföra bilden till eleverna under lektionen?
 - o Om det är tillåtet, vad skall jag beakta?
 - o Hur är det om upphovsrättslagen skulle framföras i form av ett videoklipp?

www.operight.fi

operight@operight.fi

www.facebook.com/operight

IPR University Center

Arkadiagatan 7

3:e vån., C-vingen

00100 Helsingfors

www.iprinfo.com